

Χημικά Χρονικά

ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ 38

ΜΑΡΤΙΟΣ 1973

ΑΡΙΘΜΟΣ 3

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΣ 50 ΧΡΟΝΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΧΗΜΙΚΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο ΥΦΗΓΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΑΛΜΑΣ

Ο ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΟΣ ΠΡΩΤΟΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΧΗΜΕΙΑΣ

*Υπό ΙΩ. Δ. ΚΑΝΔΗΛΗ

Μιά ξεχωριστή φυσιογνωμία, πού έχει στενά συνδεθή με τὰ πρώτα χρόνια τῆς ιστορίας τοῦ κλάδου μας καὶ τὴν διατρούν δόλιζώνταν, σ' ἀλλούς συναδέλφους οἱ ἀξέχαστες ἀναμήσεις τῶν περασμένων καὶ σ' ἀλλούς—τούς νεώτερους—ὁ θρῦλος, εἶναι ἡ φυσιογνωμία τοῦ Δημητρίου Δάλμα. Τοῦ σεμνοῦ καὶ ἀκούραστου ἐπιστήμονα καὶ περισσότερο τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν μεγάλη καρδιὰ καὶ τὰ τρυφέρα γιὰ δλους αἰσθήματα.

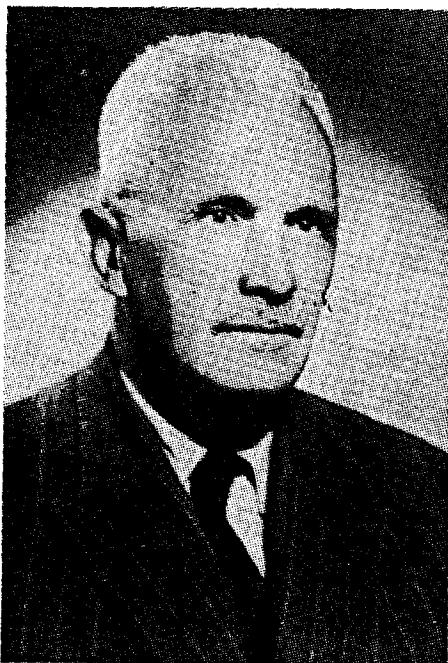
Μὲ μεγάλο δισταγμὸν ἀποφάσισα πρὸ καιροῦ νὰ γράψω μερικὲς πρωταρικὲς ἀναμήσεις ἀπὸ τὰ περασμένα χρόνια καὶ τὴν συναναστροφή ποὺ εἶχα μὲ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ κλάδου μας*. Καὶ ἡταν φυσικὸν νὰ θυμηθῶ πρῶτα τοὺς δύο Καθηγητάς μας, τοὺς ίδιρτας τῆς πρώτης χημικῆς σχολῆς τῆς Χώρας. Φοβόμουνα, πώς αὐτὰ ὅλα τὰ λησμονημένα θέταν ισως κουραστικά γιὰ τοὺς παλαιότερους καὶ ἀδιάφορος γιὰ τοὺς νεώτερους καὶ διὰ τὰ γραφόμενά μου θὰ κρίνονται μὲ δυσμενῆ σχόλια. Καὶ γι' αὐτὸν μὲ ἔξαφνισσε καὶ μὲ συγκινήσε τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ προκάλεσαν καὶ τὰ καλά λόγια ποὺ ἀκούσθηκαν. Παρήγορο δεῖγμα, διὰ τὸ ἄγχος τῆς σημερινῆς ζωῆς δὲν μπορεῖ νὰ σβύσῃ τις ἀξέχαστες ἀναμνήσεις καὶ τὰ καλά αἰσθήματα γιὰ τοὺς διαλεχτούς ἀνθρώπους τῶν περασμένων.

Μέσα σ' δλα αὐτὰ ποὺ μοῦ εἶπαν καὶ ποὺ μοῦ ἔγραψαν γιὰ τὰ δύο πρῶτα δημοσιεύματά μου, πάντα τὰ ἀκόλουθοντες ἡ ἐπίμονη ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἑρώτηση: Καὶ γιὰ τὸν Δάλμα; Δὲν θὰ γράψης γιὰ τὸν Δάλμα;

Πραγματικά ἔπειτε νὰ γράψω καὶ γιὰ Ἐκείνον. Καὶ μὲ συγκινήση σήμερα θὰ ξαναθυμηθῶ καὶ θὰ ίστορήσω μιὰ ζωὴ δλόκληρη κοντὰ στὸν ὄχεαστο αὐτὸν φίλο μου. Γιατὶ ὁ Δάλμας, χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ λιγωτέρο ἀξιόλογος ἐπιστήμονας, ἡταν πρὸ παντὸς ἔνας ὀληθινὰ διαλεχτὸς ἀνθρωπός καὶ ἔνας μεγάλος αἰσθηματίας. Καὶ περισσότερο γι' αὐτὰ τὰ χαρίσματα του διατηρεῖται μὲ θέρμη τὴν ἀνάμνησή του στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του, καὶ διαιωνίζεται, μεταξὺ τῶν σημερινῶν, τὴν ἀγαθὴν φήμη του.

**

Ο Δάλμας, σὰν Καθηγητής, σὰν Δάσκαλος, ὑπῆρξε, κατὰ

Εἰκ. 1. Ο Δημήτριος Κ. Δάλμας. Φωτογραφία τοῦ 1950.

τοὺς πρώτους ἐκείνους χρόνους, γιὰ τὴ Χημικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τὸ συμπλήρωμα, τὸ ἀπαραίτητο, τῶν δυὸς ἀλλων μεγάλων. Τῶν Καθηγητῶν Ζέγγελη καὶ Ματθισιόπουλου. Αὐτός, ἐνας ἀπλὸς ἐπιμελητής, θὰ ἐπιστρέψῃ τὸν φοιτητὴν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μὲ παιδαγωγικὴ μαστρία, μὲ ὑπομονὴ καὶ πραότητα, μὲ σοφία, ἀκούραστος, διδάσκοντας καὶ ἀπλουστεύοντας, ἐπαναλαμβάνοντας, χωρὶς νὰ βρεθῇ καὶ χωρὶς νὰ δυσφορήσῃ, θὰ καταφέρει νὰ τοῦ κάνῃ εὐκολονόρτες ἐκείνες τὶς πρῶτες δύσκολες ἔννοιες τῆς Χημείας. Αὐτὸς θὰ τὸν ἐμπάξει στὸν κόσμο τῆς νέας ἐπιστήμης. Ἐκείνος θὰ τοῦ μάθει τα καλύτερα τὶς θεωρίες, θὰ τοῦ δίδασκε τοὺς χημικούς τύπους καὶ τὶς ἔξιώσεις, θὰ τοῦ ἔδειχνε πῶς νὰ πρωτοπιάσῃ τὰ χημικὰ δργάνα καὶ πῶς νὰ καταπιάσῃ τὴν πρώτη ἀνάλογη*.

Τὸ μάθημα τοῦ Δάλμα, τῆς Αναλυτικῆς Χημείας, στὶς 2-3 κόθε μεσημέρι, στὸ μικρὸ ἀμφιθέατρο τοῦ Χημείου τῆς ὁδοῦ Σόλωνος, στὸ ύπογειο, μένει ίστορικό, σὰν πρώτη ἐμπειρία τῆς ἐπιστήμης μας, γιὰ πολλὲς γενεῖς φοιτητῶν, τῶν παλαιῶν χρόνων. "Ολοὶ τὸν θυμούνται νὰ πασκίζη γιὰ τὴν διδαχὴ τῶν ἀρχάριων καὶ γιὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν πρώτων χειρισμῶν τῆς χημικῆς ἀνάλογης. Τὴν ἔξτασιν, τὴν διήθηση, τὴν ἀπόσταξη, τὴν σύντηξη. Καὶ μαζὶ μὲ τὰ πειράματα, νὰ λέπῃ καὶ νὰ ξαναλέψῃ τὰ μέταλλα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς «πρώτης ὁμάδας». Νὰ ἀραδιάζῃ στὸν πίνακα αὐτέλειωτους χημικούς τύπους καὶ ἔξιώσεις. Καὶ ὅταν ὁ πίνακας παραγίομιζε καὶ οἱ φοιτηταί,

* Ο Δημ. Κ. Δάλμας γεννήθηκε στὸ μικρὸ χωριό Βήσσανη τῆς περιοχῆς Πλατανίου Βορ. Ήπειρους κατά τὸ 1886. Έκεί, ἐπὶ τουρκοκρατίας, διδάχτηκε τὰ πρώτα γράμματα. Ο πατέρας του, φούρναρης τὸ ἐπάγγελμα, ἐγκαταστάθηκε ἀργότερα στὸ Ηράκλειο Κρήτης, δηνὸς δο Μήτσος μεγάλως καὶ τέλειωσε τὸ Γυμνάσιο. Τὸ 1908 ήλθε στὴν Ἀθήνα καὶ γραφτεῖσε στὶς Φυσικές Επιστήμες. Στούδιζε καὶ παράλληλα δούλευε στὸ μεγάλο φαρμακείο καὶ φαρμακοβιοτεχνία τοῦ «Κρίνου» γιὰ νὰ συμπληρώνῃ τὴ φωτοὴ ἐπιχορήγηση τοῦ πατέρα του. Τὴ δουλειὰ αὐτὴ τὴν κράτησε, σὰν βοηθητικὴ τοῦ πενιχροῦ μισθών τοῦ ἐπιμελητῆ, καὶ πολλὰ χρόνια ἀργότερα. Εἴ αιτίας τῶν πολέμων καὶ ἐπιστρατεύσεων πήρε τὸ πτυχίο του ἀργά, τὸ 1917, καὶ τὸ διδακτορικό του δίπλωμα τὸ 1918. Άπο φοιτητῆς ἀφερώθηκε στὴν εἰδικότητα τῆς Χημείας. Ο Καθηγητής Ζέγγελης παρατήρησε καὶ ἔξειπμος πολὺ τὴν προσεκτικὴ δουλειὰ του καὶ ἀπὸ τὸ 1909 τὸν προσέλαβε βοηθὸ του γιὰ νὰ τὸν ποτοθεστήσῃ ἀργότερα, τὸ 1918, στὴ θέση τοῦ πρώτου ἐπιμελητοῦ του. Άπο τὴν νέα αὐτὴ θέση, ποιεὶ ἀρμοδιότητα μόνο τὴν ἐπίβλεψη τῶν ἀσκήσεων τῶν φοιτητῶν, δίδαξε, συστηματικά, μὲ δικὴ του πρωτοβουλία, ἐπὶ 33 χρόνια (1918 - 1951), σὰν ξεχωριστὸ μάθημα, τὴν

* «Χημικά Χρονικά», Γεν. Ἐκδόσις, τεύχος Ιουλίου - Αύγουστου 1972 (Σελ. 175-182), δ Καθηγητῆς Κώνστα. Ζέγγελης. — Τεύχος Σεπτεμβρίου 1972 (Σελ. 209-215), δ Καθηγητῆς Γεωργ. Ματθισιόπουλος.

τήν ώρα πού είχε γυρισμένες τις πλάτες του, γράφοντας, έδειχναν την κούραστή τους μέ τά πόδια, μέ τά ποδοκροτήματα, έκεινος γύριζε, τούς κύτταζε ήρεμος καὶ μὲ τὸ ἀποκρυ-

φος του καὶ τὶς εἰρωνικές πολλές φορές κουβεντες του. Ο ἄλλος μαζεμένος, πάντα σὰν φοβισμένος, ὀλιγομίλητος, μὲ τὸ ἀσκητικό, πρόωρα γηρασμένο πρόσωπο του, μὲ τὴν ἀθόρυβη παρου-

Εἰκ. 2-5. Στις πρώτες ό Δάλμας και τὸ Ἐργαστήριο του (Φωτογραφίαι τοῦ 1922 ἐκ τοῦ ἀρχείου Ι. Κανδήλη). Στὴν τελευταῖα δ τὸτε βοηθός του κ. Ἐμμ. Βογιατζάκης, σίμερα Καθηγητής τῆς Ἀνοργ. Χημικῆς Τεχνολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Φωτογραφία τοῦ 1924, σταλμένη ἀπὸ τὸν ίδιο).

σταλλωμένο μειδίαμά του, χωρὶς θυμό, ρωτοῦσε : Μὰ τί συμβαίνει ; Καταλάβαινε δικαὶος πολὺ καλά τί συμβαίνει. Καὶ τότε Ἐκεῖνος, πιὸ καθόρα, πιὸ ὅργα, πιὸ ἀπλά, ξανάρχιζε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ἴδια, κυττῶντας καλοκάγαθα στὰ μάτια τοὺς μοθητές του, γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀπὸ τὴ λάμψη τους, διὰ μητῆρα στὸ νόημα τῶν λεγομένων του, ὥστε νὰ προχωρήσῃ πάρα - κάτω.

Παράδειγμα δ ἴδιος, μὲ τὴν ἀσκητικὴν του ζωὴν, πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος στὴν ἐπιστήμη, κλεισμένος ἀπὸ τὰ ἔξιμεράματα μέχρι ὅργα τὸ βράδυ, στὰ πνιγμένα ἀπὸ καπνούς καὶ ἀποπνικτικὲς ὀσμὲς πρωτόγονα ἐργαστήρια τῆς ἑποχῆς, θὰ κατάφερνε, χωρὶς μεγάλα λόγια, χωρὶς ἐπίδειξη στόμφου καὶ σοφίας, νὰ τὸν παραδειγματίσῃ καὶ νὰ τὸν κάνῃ, ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμα φοιτητικὰ χρόνια, ν' ὁφοσιωθῇ καὶ νὰ συγ- πήσῃ φανατικὰ τὴν ἐπιστήμην του καὶ τὸ ἐργαστήριο τῆς. Νὰ τὸν μετατρέψῃ ἀπὸ ἓνα κούριο φοιτητάκο σ' ἓνα ὀληπινὸν καὶ πιστὸ ἔργατη τῆς ἐπιστήμης.

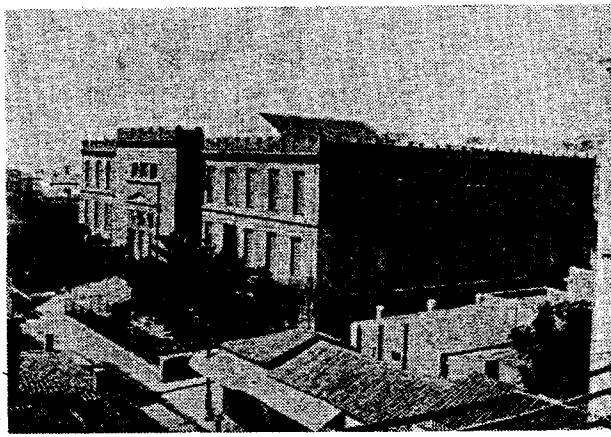
Τὴν πρώτη γυνωριμία μου μὲ τὸν Δάλμα τὴν ἔκανα τὸ φινόπωρο τοῦ 1919, διταν ἐγκαταστάθμα, σὰν ἀσκούμενος, στὸ μικρὸ ἐργαστήριο τῶν βοηθῶν τῆς Ἀνοργάνου Χημείας. Καὶ ἡ μεταξύ μας συνενόηση καὶ συμπάθεια μεγάλωσαν γρήγορα. "Αν καὶ ἡμοι προσκολλημένος, σὰν βοηθός, στὸ δεύτερο ἐπιμελητή, τὸν Οἰκονομόπουλο, μὲ τὸν ὅποιο εἶχα περισσότερη συνεργασία, ἡ φιλία μου μὲ τὸν Δάλμα ἔγινε σύντομα πολὺ ἐγκάρδια.

Ο πρῶτος λεπτός, μὲ τὸ ωραίο παράστημά του, τὰ καλλορραμένα κομψά ροῦχα του καὶ τὴν ἀτσάλακωτη κάταστρη ποδιά του, τὸ εὐγενικὸ ὀλλὰ καὶ κάπως ὑπεροπτικὸ

σία του, τὴν κάθε ἄλλο παρὰ ἐπιδεικτική, χάρις στὴν ἀκομψη φορεσιά του καὶ τὴν ταλαιπωριμένη καὶ τρυπημένη, ἀπὸ τὸ δέεα, μπλούζα του, ἔδινε τὸ θάρρος στὸν φοιτητὴν νὰ τὸν πληριάσῃ ἀμέσως καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ τὴ βοηθεία του.

Γ' αὐτὸ καὶ μένα, νεώτερο τότε, τὸν ἐπίστης μαζεμένο, τὸν θυρυθήμενο μέσα στὸ καινούργιο περιβάλλον, ποὺ τὸ ἀποτελούσαν δῦλο μεγαλύτεροι μου στὰ χρόνια, μὲ τράβηξε κοντά του, ἀπὸ τὶς πρῶτες ἡμέρες, ἡ ὁμοιότητα τοῦ χαρακτῆρα. Βρήκα στὸ Δάλμα, τὸν δάσκαλο, τὸν σύμβουλο καὶ σχεδὸν τὸν πατέρα. Χωρὶς αὐτὰ δύος νὰ δυσκολέψουν τὴν μεταξύ μας τρυφερή φιλία, τὴν στενὴ καὶ ἀνεμπόδιστη, ποὺ ἔφθανε σὲ ἀστεία καὶ πολλὲς φορές σὲ ὀδυνηρὰ πειράγματα ἀπὸ μέρους μου, ποὺ μονάχα ἡ ὄγκος τητητα καὶ ἡ μεγάλη καρδιά τοῦ Μήτου μπορούσαν νὰ συγχωρέσουν, στὸν κατὰ 20 χρόνια νεώτερό του φοιτητάκο.

Τὰ τρία πανεπιστημιακά μου χρόνια, ἀπὸ τὸ 1919 ἕως τὸ 1922, καὶ τὰ μετέπειτα μέχρι τὸ 1924, τὰ πέρασα καὶ ἔγω,

Εἰκ. 6. Τὸ Πανεπιστημιακό Χημείο τῆς ὁδοῦ Σόδωνος 104 κατά τὸ 1923. Τὸ μικρὸ ἀναφέατο ποὺ δίδασκε τὰ μεσημέρια δάλμας βρισκόταν στὸ ημιπόγειο, στὴν πρὸς τὰ δεξιά τῆς φωτογραφίας γωνίᾳ, τῶν ὁδῶν Σόδωνος καὶ Μαυρομιχάλης.

*Αναλυτική Χημεία. "Οπος καὶ πάρα - κάτω θ' ἀναφέρω, δούλευε ἀκούραστα σὰν ἐρευνητής καὶ δημοσίευε πολλὲς ἐργασίες. Τὸ 1931 - 32 πήγε στὸ Παρίσιο μὲ ὑποτροφία καὶ ἐργάστηκε κοντά στὸν Καθηγητὴν Auger. Ἀπὸ τὸ 1919 μέχρι τὸ 1927 δίδασκε στὴ Δασολογικὴ Σχολὴ, ποὺ λειτουργοῦσε τότε ἀκόμα στὴν Ἀθήνα, τὴν Ἀνόργανο καὶ Ὀργανική Χημεία, ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Ἐπιμελητὴ τῶν μαθητῶν αὐτῶν. Τὴν καθηγητικὴ τους ἐδρα κρατοῦσε τυπικά δι Καθηγητής Ζέγγελης. Τὸ 1951 τὸν πήρε τὸ δρῦι τῆς ἥλικιας καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀναγκαστικά ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο.

σχεδὸν δῆλη μέρα, κλεισμένος, ὅπως καὶ κείνος, στὸ Ἐργαστήριο τῆς Ἀνοργάνου. "Οταν οἱ ἄλλοι, μετὰ τὶς 6 τὸ ἀπόγευμα, κύτταζαν τόως νὰ φύγουν τὸ γρηγορώτερο γιὰ τὰ γλεντάκια τους, πολλοὶ λίγοι πιστοί, ἔχοντας τὴν ἴδια μὲ κείνον ψύχωση, συνέχιζαν τὴν ἐργασία τους, μέχρι πολὺ ὅργα τὸ βράδυ. Ο Δάλμας στὸ θρυλικὸ ἐργαστήριο του - στὸ πρώτο πάτωμα τοῦ χημείου, στὸ πρώτο δωμάτιο ὀριστερά μετὰ τὴν εἰσόδο τῆς Ἀνοργάνου - καὶ ἔγω, μὲ κανένα δυσ ἀκόμη, στὸ ἄλλο ἄκρον, στὸ Ἐργαστηριάκι τῶν βοηθῶν. Καὶ ἀνταλλάσσαμε πότε - πότε ἐπισκέψεις, ἔμεις στὸ δικό του καὶ ἔκεινος στὸ δικό μας. Συζήτηση καὶ μαζὶ διδάσκαλία, γιὰ τὶς ἀναλύσεις ποὺ ἐκτελούσαμε, ποὺ τὶς ζωήρευε τὸ προσφερόμενο ἀπὸ μᾶς καθιερωμένο τσαγάκι, τὸ φτιαγμένο στὰ ἀνολυτικὰ ποτήρια καὶ ἐνισχυμένο μὲ τὰ ὀραῖοτα κουλουράκια καὶ τὰ ἐφταζύμα παξιμαδάκια τοῦ διπλανοῦ φούρνου.

Τὴν Ἀνόργανο τὴν κλείναμε μεῖς πάντα, μετὰ τὶς 9 τὸ βράδυ, γιὰ νὰ συνεχίσουμε πολλὲς φορές τὴ συζήτησή μας, κουτσοπίνοντας, σὲ κανένα ταπεινὸ ταβέρνακι τῆς ὁδοῦ Σόδωνος.

λωνος, μὲ προσφάγι εἴλιες, σαρδέλλεις, φασουλάδα καὶ γιὰ μεγαλύτερη πολυτελεία μπακαλιαράκια. Σ' αύτά τὰ «πολυτελῆ» κέντρα σύχναζε ὁ Δάλμας, παρασύρουντας μαζί του τοὺς βοηθούς του, τοὺς φοιτήτας του, ἀλλὰ καμιὰ φορά καὶ ἐπιστιμότερους φίλους ὅπως ὁ Οἰκονομόπουλος, ὁ Τσάκωνας, ὁ Χόρης, ὁ Μπέτσης καὶ ἄλλοι. Ἐτσι ὁ Δάλμας δὲν ἤταν γιὰ μένα μονάχα ὁ πρώτος δάσκαλός μου τῆς Χημείας ἀλλὰ καὶ τῆς ρετίνας. Χαϊδεμένο μοναχοπαίδι ἔγώ, μ' ἕκεīνον ὁδηγὸν πρωτογνώρισα τὸ τέμενος τῆς ταβέρνας.

Τὸ ιδιαίτερο ἐργαστήριο τοῦ Δάλμα, ποὺ ἀφησε ἐποχή, θύμιζε πολὺν ἀλχημιστικὴ σκηνοθεσία. Ἀκατάστατο καὶ παραφρωμένο ὅπὸ σκεύη καὶ ὄργανα, μπουκάλια καὶ μπουκαλάκια, δεν φημίζοταν οὔτε γιὰ καθαριότητα, οὔτε γιὰ τάξη. Καὶ δῶμας τὸ Ἐργαστήριο αὐτὸ καὶ ὁ ἀνθρωπός του πρόσφεραν πολλά, μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀναλύσεων τοὺς τὴν ἀκρίβειά τους, γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν ἀλητικῶν ὄρυκτῶν καὶ μεταλλευμάτων. Ἡ ἀναλυτικὴ δεξιοτεχνία τοῦ Δάλμα, ποὺ πολλές φορὲς τὴν βοθηθούσαν πρωτότυπες ἰδέες καὶ τροποποιήσεις ἐπάνω στὶς ἐφορμούσόμενες ἀναλυτικὲς μεθόδους, ἐπέτυχε ἀξιόλογα ἀποτελέματα καὶ πλούτους τις γνώσεις μας γιὰ πολλά σπάνια στοιχεῖα, ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἦταν μέχρι τότε ἄγνωστα.

Εικ. 7. 'Ο Δάλμας στήν αιθουσα τῶν φοιτητικῶν ἀσκήσεων μαζὶ μὲ τοὺς βοηθούς του. Διακρίνονται οἱ κ. κ. Μάμος καὶ Ι. Καράκαλος (Φωτογραφία 1923).

Σάν ίδιαίτεροι βοηθοί τοῦ Δάλμα πέρασαν ἀπό τὸ Ἐργαστήριο του πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χημικούς, ποὺ διακρίθηκαν μεταγενέστερα στὸν κλάδο μας⁹. "Ολοὶ αὐτοὶ γνώρισαν καλὰ τὶς ἀτέλειωτες ἐρευνητικὲς προσπάθειες του. "Οοσὶ δούλεψαν στὸν Ἐργαστήριο του συνδέθηκαν στενά μαζὶ του καὶ τὸν ἄγαπτον πραγματικά, πλήθαίνοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν φίλων του. Ἐγώ, παρὰ τὸν σύνδεσμο μας, δὲν ἐργάστηκα στὸ δικό του Ἐργαστήριο. Παρέμεινα αὐτὸς τὰ χρόνια στὴν ίδια θέση, στὸ μικρὸ δωμάτιο τῶν βοηθῶν, κοντά στὸν Οἰκονομόπουλο, χωρὶς δύναμις καὶ νὰ ἐμποδιστῇ ἡ συνεργασία μας ἐπάνω στὶς ἀναλύσεις ὡρισμένων δρυκτῶν, ποὺ ἤσαν καὶ ἡ δική μου ἀδυναμία καὶ εἰδικότητα, ἀφοῦ τὰ χρόνια ἔκεινα ἐργαζόμουν παράλληλα σὰν τακτικὸς βοηθός τοῦ Κτενεοῦς στὸ Ὀρυκτολογικὸ Ἐργαστήριο. Ἡ ίδιαιτερη ψύχωσή μου ἤταν ἀκόμα καὶ ἐτοιμασία κανονικῶν διαλυμάτων μεγάλης ἀκρίβειας, ώστε νὰ μὴ χρειάζεται συντελεστὴ διορθώσεως. Διατηρούσα πάντα μιὰ πλήρη σειρά καὶ δὲ Δάλμας, δύταν ἐπρόκειτο γιὰ κανένα προσδιορισμὸ ποὺ οὐ ἐπιθυμούσε ἔχωριστη ἀκρίβεια, ἐρχόταν δειλάς-δειλάς σὲ μένα παρακαλῶντας νὰ τοῦ διασέθω τὸ κατάλληλο διάλυμά μου. Κι' αὐτὸ πολὺ μὲ κολάκευ, ἀφοῦ ἔδειχνε, ἔνας Δάλμας, τέτοια ἐμπιστούντη στὰ παρασκευάσματά μου. Τὰ μπουκάλια τῆς δικῆς μου σειρᾶς, μὲ τὶς ὥραιες καλογραμμένες ἐτικέττες, κληρονομήθηκαν ἀπό τὸ Δάλμας καὶ πολλὰ χρόνια ἀργότερα, δύταν περνούσαν κάποτε ἀπό τὸ γραφεῖο του γιὰ καφέ, μοῦ τὰ ἔδειχνε μὲ καμάρι, σὰν δείγμα τῆς φιλίας μας καὶ σὰν ἀνάμνηση τῆς πρώτης γνωριμίας μας.

Τὰ πολαῖα ἔκεινα χρόνια τοῦ Χῆμείου, πού τὰ χαρακτήριζε ἀπλότητα καὶ ἐγκαρδιότητα, ὑπῆρχαν ἀληθινά εἰδυλλιακά. Ἀπλείωτη δουλεία, διάβασμα χωρὶς ἀνάσα, συζήτηση γιὰ τὰ ἐργαστηριακὰ ἐνδιφέροντα, ἀλλὰ καὶ πειραγμάτα καὶ φάρσες, μεταξὺ μικρῶν καὶ μεγάλων. Ο Δάλιας, μὲ τὴ μοναστικὴ ζωὴ του, τὴν ἀφρούτισιά του, τὴν πρωτόγονη καλω-

σύνη του, παρ' ὅτι εἶχε μάθει πολλή χρηματία, δὲν ἔπαινε νὰ θυμιζέται ἀκόμη τοὺς ἀνθρώπους τῶν βιουνῶν τῆς πατρίδος του, τῆς Ἡπείρου, καὶ μὲ τοὺς τρόπους του νὰ δίνη πρόχειρο θέμα γιὰ πειράγματα, ποὺ ὅχι μονάχα δὲν τὰ ἀπόφευγε, ἀλλὰ ἀντίθετα, σοῦ έδινε τὴν ἐντύπωση πώς τὰ ἀποζητούσε. Δὲν κρατούσε ποτὲ κακία γι' αὐτά, σε κανένα μας, εἴτε αὐτὸς προερχόταν ἀπὸ ἴσοτιμο συνεργάτη, ὅπως ἦταν τὸ μεγάλο πειραχτήριο, ὁ Οἰκονομόπουλος, εἴτε ἀπὸ κάσπιον ἀπὸ μᾶς τοὺς μικρούς.

‘Ο σατιρικός στιχοπλόκος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν φυσικό

‘Ο Δάλμας, πού είχε γνωρίσει τήν καταστροφή του Χημέιου άπό τήν πυρκαϊά του 1910, είχε διατηρήσει μεγάλο φόβο και μεγάλη ανησυχία για την επόμενη πυρκαϊά. Οι κάτοικοι της πόλης ήταν σε μεγάλη ποσότητα ανησυχούσαν για την επόμενη πυρκαϊά, που θα έπληξε την πόλη σε μεγάλη ποσότητα. Το Καπάκαλος ήταν ο μεγαλύτερος οικισμός στην περιοχή, με πολλούς κάτοικους που ήταν ανησυχούσαν για την επόμενη πυρκαϊά.

* Για τὸν σατιρικὸν ποιητὴ τῶν φοιτητικῶν χρόνων, ποὺ ἔχει ἀφῆσαι σὲ στίχους διλογίωντας περιγράψεις τῆς ἀλληλούποντής ζωῆς τοῦ χρυσείου, οὐ Δάλμας παραμένει πάντα ὁ κεντρικὸς ἡρώας. Οἱ Δάλμας εἰναινὴν ἡ ἀγαθοποιὸς θεότητα ποὺ βρίσκεται κάθε στιγμῇ ἀνάμεσα στοὺς φοιτητές καὶ πάιρνει μέρος σ' ὅλες τις ἐκδηλώσεις τους, πρότα σύφιλος καὶ υπέρτερα σὰν σάτακλος τους. Υπάρχουν τούτοι πολλοί φύσιοι στίχοι ποὺ δὲν είναι δυνατὸν νὰ μνημονεύθων διοτὶ ἔδω. Για νὰ δώσω δημοσίᾳ ἀκόμη καλύτερα τὴν εἰκόνα τοῦ Δάλμα, εἴμαι ὑποχρεωμένος — καὶ ἐπίκινος νὰ μον τὸ συγχρήσουν οἱ ἀναγνώσται μου — νὰ ἀνέφασθαι μερικούς, ποὺ μὲ τὸ πνεύμα τῆς σάτυρας είναι ίδιατερα χαρακτηριστικοί:

'Απ' τὴν Ἡπειρό φερμένος, ἀπ' τὰ χρόνια τὰ παλιά
Στὸ Χημείο τοῦ κλεισμένου, στὰ ποτήρια και γυαλιά
Ἐκεῖ μεστ κατοικούσε, πικράμενος ντροπάλος
Νά τοῦ πονὸν ἐκάρτερούσε, είσαι χημικός καλός.

Σὲ γνωρίζω ἀπ' τὴν ὄψι, πούνα πάντα τρομερή,
Σὲ γνωρίζω ἀπ' τὴν μπλοκή, πούνα πάντα βρομερή,
Σὲ γνωρίζω ἀπ' τὴν ὄψι, μία, δύο, τρεις φοράς
Σὲ γνωρίζω ἀπ' τὴν κόνη, τῶν ρουχών που φοράς.

Και να ακομά μερικοί αλλοι που ινσούν μια αλλή πλευρά, την χαρακτηριστική και άπολως άληθινη είκόνα του ιστορικού ἐργαστηρίου του και της ζωής που πέρασε, άτελειωτα χρόνια, ἐκεὶ μέσα κλεισμένος :

Και ἀπὸ 'κει ἐβλέπαμε τὸν Δάλμα νὰ διαβάζῃ
"Ἄξαντα νὰ στηκώνεται, καφέδως νὰ προστάῃ
Μεγάλη εἰλίξ συλλογή φαίνεται τὸ μιαλό του
Ἐδιάβαζε κι' ἐκάπνιζε, κτυπή τὸ μέτωπό του

Και γινθούριζε σιγαλά: τὸ βρῆκα, δὲν γλυνωνεί,
θὰ σκύπη απ' τὴ ζήλια του, σὲ λίγο σύν τ' ἀκουστή
Ο' Νίκος (Ν. Οικονομόπουλος) δὸ κακεντρέχει κι' ἄλλοις

Ο Νίκος (Ι. Οικουμενόπολης), ο κακωνιέρης, ήταν μέτο ποδος (Γ. Τσάκωνας)
"Ηρέ βαριός νά πληρωθή ό φωβερός κακώδης μου...".
Σηκώνεται, τα κράσπεδα της μπαλώνας του μαζίνει,
Μέ σβελτοσύνη φωβερή στα σκέλη του τα χώνει
Εις το μικρό έργαστριο το βήμα κατεύδουν
και πύος τη παρούσα έκει, τό τοπικής τα νά πίνεν...

Καὶ πηρεῖ τὴν πόλην εἰκα, τὸ γοῦν τὸν νέκυινον...

Καὶ συνεχίζονται ἀπέλειτοι οἱ στίχοι γιὰ τὸ Δάλμας. Καὶ ἂν κάποιος εἰπῇ διὰ αὐτὰ εἶναι συνθήμενα παιδιάστικα καμώπου, χωρὶς ἔχοριστη σπουδαία, ποὺ δὲν ἔχουν ἐδύθησαν, θὰ τοῦ παραπρήποις διὰ μούνον οἱ ἀληθινὲς μεγάλοι ή οἱ πραγματικά θαυμάσιοι μέσα απότελον μέσα στὶς σκέψεις τῶν νέων τὸν ἔχωριστὸν γι' αὐτούς καὶ υποδεγματικὸν ἄνθρωπον. Καὶ μὲν αὐτὸν τὸ νόμιμα τοὺς ἀναφέρω. Οἱ Δάλμας γιὰ τὸν ἀπλὸ φοιτητὴν δὲν ήταν μονάχα οἱ σακαλοί, μα καὶ οἱ θρυλικοὶ ηρωαὶ τῆς επιστήμης καὶ οἱ πολύεργαπτομένοι φίλοι.

τις προσταγές στούς νεώτερους, τούς βιοηθούς και τούς άσκούμενους.

Όμαριό θέμα γιὰ φάρσα! "Ενα βράδυ, πολὺ ἀργά, ἑκίνως βυθισμένος στή μελέτη μέσα στούς καπνούς τοῦ Ἐργαστηρίου του καὶ ἔγω, μὲ ἵνα δυὸς ἄλλους, στὸ ἄλλο ἄκρον, στὸ δικό μου ἐργαστηρίᾳ. Τὸ σχέδιο μπῆκε γρήγορα σὲ ἐφαρμογή. Θὰ ἔτασα μιὰ μεγάλη χάρτινη σακκούλα, φουσκωμένη καὶ καλὰ κλεισμένη, στὸν τοῖχο τοῦ διαδρόμου, ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιό του καὶ ταυτόχρονα δὲ ἄλλος θὰ κατέβασε τὸν γενικὸ διακόπτη τοῦ ἡλεκτρικοῦ. Ὁ κρότος ἀκούστηκε τρομακτικὸς καὶ ἀντιλάθησε μέσα στὶς δένεις αἴθουσες, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμὴ ἀπλώθηκε βαθὺ σκοτάδι. Ὁ Δάλμας πετάχτηκε τρέχοντας, φωνάζοντας ὑστερικά: «Ἐκρεῖς, κατύόμαστε, βοήθεια, βοήθεια!». Τὸ φῶς ἔσανάναψε ἀμέσως καὶ νέος πάταγος ἀπὸ γέλια διαδέχτηκε τὸν πρώτο. Θηρίο ἔκεινος, γιὰ μερικὰ δυμᾶς μόνο λεπτά, φωνάζοντας καὶ ἀπειλώντας γιὰ τὸ ἀσχημό ἀστεῖο μας, γιὰ νὰ τὰ ξεχάσῃ σὲ λίγο δᾶλα καὶ νὰ γελάσῃ κι' αὐτὸς μαζὶ μας.

Ο Δάλμας, μαζὶ μὲ τὶς ἔρευνές του, ἔκτελούσε καὶ μερικὲς ἔξωτερικὲς ἀναλύσεις γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦσαν τὴν βοήθειαν του. Τὶς περιστρέφεις τὶς ἔκανε δωρέαν. Μερικὲς γιὰ κάποια ἀστήμαντη ἀμοιβή. "Υστερά ἀπὸ τὰ μεταλλεύματα, ἡ ἄλλη εἰδικότητά του ήταν ἡ βιοχημεία, τὴν ὅποια τότε κακοποιοῦσαν διάφοροι ἀνίδειοι καὶ ἀπὸ αὐτὸν πάλι τὸν κλάδο περισσότερο τὰ οὔρα. "Οποιος ήθελε νὰ ἔχῃ, γιὰ τὸν δρρωστό του, μιὰ σίγουρη ἀνάλυση, ἔτρεχε στὸ Δάλμα.

Ξημέρωνε πρωταπριλίαν καὶ ἔπρεπε μαζὶ μ' ἕκείνους ποὺ θὰ ξεγελούσαμε νὰ συγκαταλέγεται καὶ δὲ Δάλμας. Πρωτ-πρωτί ἔφτιάσαμε σ' ἓνα μπουκάλι ἔνα κίτρινο μῆγμα ἀπὸ διάφορα ὑγρά: πικρικόν, χρωμάτικόν κάλι, χλωριούχο σίδηρο καὶ ἄλλα καὶ τὸ παραδώσαμε μὲ τρόπο στὴν Κυρά Μαρία, τὴν θυρωρό καὶ καθαρίστρια. Ο Δάλμας ἔφτασε ἀργότερα.

- Κύριε Δάλμα, σᾶς ἔφεραν κάτι ούρα.
- Ποιός τὰ ἔφερε, δὲν ἄφησε δόνομα;
- "Οχι, δὲν μού είπαν δόνομα.

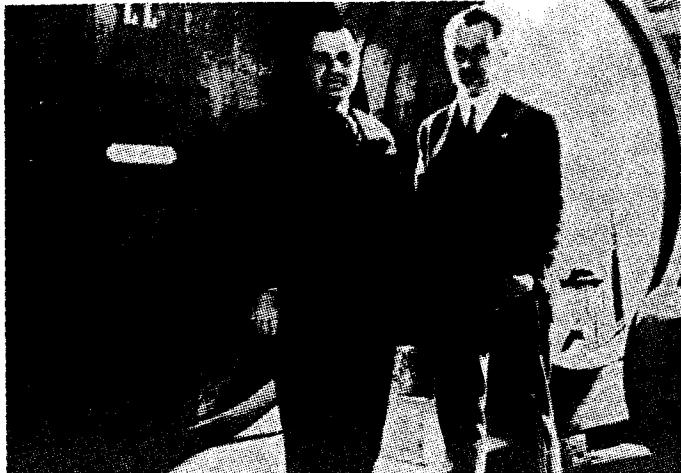
Αὐτὸς δὲν εἶχε σημασία γιὰ κείνον. "Ήταν κάποιου ἀνθρώπου ποὺ ἴσως νὰ κινδύνευε ἡ ζωὴ του. Η ἀνάλυση ἔπρεπε νὰ γίνη. "Αν θὰ πλήρωναν, δταν θάρχονταν νὰ τὴ ζητήσουν ἡ ὄχι, αὐτὸς δὲν εἶχε πολλὴ σημασία γιὰ κείνον. Καταπάστηκε λοιπὸν ἀμέσως. "Άλλα τὶ περιέργα νούμερα ἔδιναν αὐτὸς τὰ ούρα; Ειδικὸς βάρος 1,0003. "Άλλοι προσδιορισμοὶ τοῦ ἔδιναν ἔνδειξης λογικές καὶ ἄλλοι παράλογες. Τὸ χρῶμα ὑποπτο γιὰ αἷμα, μὰ αἷμα δὲν εἶχε. Πρασίνιζαν, μὰ δὲν εἶχαν χολή. "Ο Δάλμας πάλευε καὶ ἀνησυχούσε γιὰ τὴν περιέργη κατά-

σταση τοῦ ἀρρώστου. Συνέχιζε τὶς ἀντιδράσεις, ἔψχην μὲ τὸ μικροσκόπιο. Μὲ τὴν ἐμφυτη περιέργεια τοῦ ἔρευνήτη, ποὺ θέλει νὰ ξεδισλύνῃ τὰ ἀσυνήθιστα φαινόμενα, δούλευε ἀκατάπαυστα μέχρι τὸ βράδυ. "Ολο τὸ προσωπικὸ παρακόλουθούσε τὶς προσπάθειες του, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Οἰκονομόπουλο, ποὺ εἶχε κι' αὐτὸς πληροφορηθῆ τὴ φάρσα, καὶ κρυφογε-

λοῦσε. Μοιρολογώντας δὲ Δάλμας τὸν ἄρρωστο, ποὺ ἀσφαλῶς ήταν στὰ τελευταῖς του, κάθησε τέλος κι' ἔγραψε καὶ τὴν ἔκθεση τῆς ἀναλύσεως. Καὶ τότε μόνο ξεπόπασμε δλοὶ σὲ ὅμηρικὰ γέλια καὶ τοῦ εὐχήθηκαμε καὶ τοῦ χρόνου. Αὕτη τὴ φορὰ θύμωσε στ' ἀληθινά. Τοῦ εἶχαμε θίξει τὸ ἐπιστημονικὸ του δαιμόνιο. "Εφυγε βρίζοντας, γιὰ νὰ γυρίσῃ δόμας τὸ δάλλο πρωινό, ίσως λιγάκι πιὸ ντροπαλός καὶ φοβισμένος, γιὰ τὴν καζουύρα ποὺ τὸν περίμενε, μά μὲ τὸ ίδιο ήρεμο καὶ καλοκάγαθο χαμόγελο του. Μὰ καὶ μεῖς δὲν τοῦ ξαναθυμήσαμε οὔτε κείνη τὴν ἡμέρα, οὔτε γιὰ ἀρκετό καιρὸ ἀργότερα τὸ πάθημά του.

* *

"Η πατρικότητά του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τους μαθητάς του, τὰ παιδιά του, δὲν περιορίζονταν μόνο σὲ καλά αἰσθήματα καὶ χρήσιμες συμβουλές. "Εφθαναν στὸ νὰ μοιράζεται ὅλα μαζὶ τους, νὰ δημιουργῇ μὲ κείνους μιὰ δική του οἰκόγενεια. Νὰ ταΐζῃ τους φτωχότερους, τραβώντας τους μαζὶ του στὸ ταβερνάκι. Νὰ κυττάνῃ νὰ τοὺς βολέψῃ σὲ καμιαὶ δουλίτσα. Νὰ τοὺς δανείζῃ, φτωχὸς κι' αὐτός, ἀπὸ τὸ γλίσχρο μισθό του, δτων διασθανόταν τὴν ἀνέχεια τους. Στὴν κηδεία του, ποὺ βρεθήκαμε δλοὶ — πάλιοι συνεργάται, φίλοι, μαθηταί — ἔνας ἀπὸ αὐτούς τοὺς κοινούς φίλους, φοιτητής ἀπένταρος καὶ δυστυχισμένος τότε, πλούσιος καὶ σημαίνων σήμερα, μὲ δάκρυα στὰ μάτια, μούλεγε: — «Πᾶς μπορῶ νὰ ξεχάσω τὸ τάλληρο ποὺ μοῦ δὲν θείεις ὁ ἀληθημόντος αὐτὸς ἀνθρωπός, γράφοντας, μὲ τὰ μεγάλα καλλιγρα-

Εἰκ. 8. "Ο Δάλμας, μαζὶ μὲ τὸν φίλο καὶ συνεργάτη του, Καθηγητὴ τῆς Χημείας Τροφίμων, Σπ. Γαλανό, φωτογραφίζεται μπροστά ἀπὸ τὰ ιστορικὰ βαρέλια τῆς «Ἀχάια - CLAUSS» BISMARCK καὶ MOLTKE, μὲ τὴν εἰδικιά φοιτητικῆς ἀδρομῆς στὴν Πάτρα (Φωτογραφία Απριλίου 1928. Έκ τοῦ αρχείου I. Κανδήλη).

Εἰκ. 9. "Απὸ τὴν φοιτητικὴ ἐκδρομὴ τοῦ Απριλίου 1928 στὴν Πάτρα Στὴν πρώτη σειρά δείπνηστος Καθηγητὴς Σπ. Γαλανός μεταξὺ τῶν Κυρίων Λειβαδίτη καὶ Συνδούνοι. Στὴν τελευταῖς σειρά ἡ Κυρία Άννα Σ. Γαλανός μεταξὺ τῶν Εὐαγ. Λειβαδίτη(?) τότε προϊσταμένου τοῦ Παραρτήματος Γ.Σ.Κ. καὶ τοῦ κ. Ξέλ. Συνδούνο τότε προϊσταμένου τοῦ Παραρτήματος Κεντρ. Χημικοῦ Εργαστηρίου. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν σειρών δ. Δ. Δάλμας καὶ δ. γράφων. (Έκ τοῦ αρχείου I. Κανδήλη).

φικὰ γράμματά του, στὰ περιφήμα τεφτέρια του, κοντά σὲ κάποια παραστήρηση ἡ νούμερο δένανταν τῶν ἀναλύσεών του: «Εἰ.... δραχμαὶ 5». Νὰ τὸ σημείωνη, χωρὶς ποτὲ νὰ ζητήση τὴν ἐπιστροφή του δὲν τὸν κυνηγούσσα ἔγω ὁ ίδιος γιὰ τὴν ἔξοφληση».

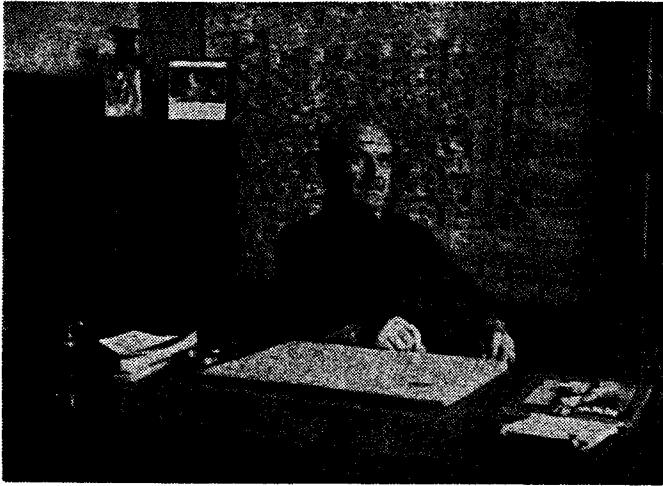
"Ο Δάλμας δὲν ύπτηρε μονάχα ὁ ἀγνὸς φίλος τῶν μεγάλων καὶ δὲ παρήγορος διγγελος τῶν μικρῶν, ὁ ἀκούραστος καὶ μεθοδικὸς δάσκαλος τῶν νεαρῶν φοιτητῶν στὰ πρώτα βήματά τους στὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἔξαιρετικὸς ἀναλυτικός καὶ πειραματιστής, ἀλλά καὶ ὁ ἀπόδοστικός γιὰ τὴν προσφορὰ νέων γνώσεων ἔρευνητής. Μπορεῖ οἱ μελέτες του νὰ μὴ χάραξαν καινούργιους μεγάλους δρόμους στὴν Ἐπιστήμη, φώτισαν δόμας

ἀπλετα πάρα πολλά ἐνδιαφέροντα σημεία τους. Ἡ προσφορά του, ἀνάλογη μὲ τὸν χαρακτῆρα του, τῆς προσεκτικά συστηματικῆς καὶ ἀθόρυβης δουλείας, μὲ τὴν ἀπαρχάμιλλη ἐργατικότητά του καὶ τὴν ἀτέλειωτή ὑπομονή, ὑπῆρξε ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἔποχή του καὶ πολύτιμη. Μάς γνώρισε πολλά ἐνδιαφέροντα καὶ ἄγνωστα ἀκόμη, γιὰ τὰ σπάνια στοιχεῖα ποὺ ἀπαντοῦν στὸν τόπο μας. Ἡ ἐρευνα τῶν ὁρυκτῶν, μεταλλευμάτων καὶ πετρωμάτων καὶ μέσα σ' αὐτά ἡ ἐξακρίβωση τῶν σπανίων μετάλλων, ὑπῆρξε ὁ σκοπὸς μᾶς καὶ ἡ μόνη ἀπόλαυση καὶ ίκανοποίηση μας δὲ λόγκληρης ζωῆς. Τὸ τιτάνιο μέσα στὰ πετρώματά μας, τὸ ὁρυκτὸ μολυβδανίτης καὶ ἄλλα πιστοποιήθηκαν πρώτη φορά στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ Δάλμα, ὅπως τὸ βεβαιώνει ὁ μεγάλος ὁρυκτολόγος, σείμυνθος Καθηγητής Κ. Κτενᾶς*.

Δημοσίευσε σέ έλληνικά και ξένα περιοδικά, γιατί τά δρυκτά και άλλα θέματα, πολλές μελέτες, ζήλες μόνος του και άλλες μὲ συνεργασία σημαντικών συναδέλφων χημικῶν. Παρά σιως τὴν ἀναμφισβήτητη Ικανότητά του, σὰν δασκάλου, και παρά τὸν ὅγκο τῆς ἐρευνητικῆς δουλειᾶς του, δὲ τίτλο τοῦ Καθηγητῆ. Μαζί αὐτῷ ἀρκετά ἀργά, μὲ τὴν τίτλο ποὺ και κείνον, ἀδιάβροτον τὸν κράτησε κι' αὐτὸν σχεδόν τὴν ἔδρα, ἀκούραστα, μισό δύτη ποὺ γενεές χημικῶν, σὰν δούλος τούς φώτισε στὶς γνώσεις δώση σημασία μεγαλύτερη πρωτησης τῆς ιδιότητας, στὴν οποίαν ικανότητά του.

Σ' ὅλα του σεμνὸς καὶ μετριόφρων, διαφράζει πρόσφερνε στούνδη
ἄλλους καὶ ποτὲ δὲν ζητοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτό του, τίποτα. Καὶ
μ' αὐτὴ τὴν συμπειριφορά του τὸν παραφέρεις καὶ ἥταν ἐ-
πόμενο νὰ τὸν ἔχογιν. 'Η ἀναλυτική χρηματική, ποὺ μόνος του,
πρῶτη, τὴν καθιερώσε σὸν συστηματικό καὶ ἐπὶ χρόνια διδα-
σκόμενο μάθημα, ἐπίσημα δὲν ὑπῆρχε στὸ Πανεπιστήμιο τῶν
'Αθηνῶν. Καὶ γιὰ νὰ ίδρυθη τέτοια ἔδρα ἐπέτρεψε κάποιοι με-
γάλοι νὰ φροντίσουν. 'Άλλὰ δὲν φρόντιζαν. Βέβαια, τὴν καθη-
γητική ἔδρα τὴν ἥθελε καὶ τὸ εἶχε ἔνα κρυφὸ πόθο, μὰ δὲν
ἀφήνει νὰ φανῇ ὁ καῦμός του αὐτὸς στοὺς πολλούς. Ποιὸς
Ιούπιον νὰ τὸν θυμῆθη, μὲ δικῆ του πρωτοβουλία, ὅταν ὁ ἴδιος
ἔ οντιδιαφέρομενος ποτὲ δὲν ζητοῦσε; Ποτὲ δὲν ρεκλαμάριζε τὴ
δουλεία του καὶ δὲν φώναζε, ὅπως τόσοι ἄλλοι:

Μὲ τὸν τίτλο «Μαθήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἀναλυτικὴν χημείαν» γράφτηκε ἀπὸ τὸ Δάλμα τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ βιβλίο γιὰ τὸν κλάδο αὐτό, ποὺ δίρχοις, μὲ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῶν φοιτητῶν του νὰ ἐκδεῖται, κυκλοφορῶντας σὲ φυλλάδια, ἀπὸ τὸ 1924. Είναι Ιστορικὸ καὶ μηγενέστατο βιβλίο γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἐπιστήμης μας στὴν «Ελλάδα, ἀφοῦ ή ἀν-

Εικ. 10. Ό Δ. Δάλμας, στό γραφείο των Καθηγητών της "Ανοργάνου Χημείας, Φωτογραφία σε προχωρημένη ήλικα (1955) από μια έπισκεψή του στό παλαιό φυλικό περιβάλλον.

μελητής καὶ εμπιπότος του πρώτου ἀπὸ τοὺς τρεῖς καὶ Προέδρους τῆς Ἐπιτροπῆς Σκούφου, βρέθηκα γραμματέας της. Θυμάμαι ἀκόμα μὲ δέος τὴν ἐφιάλτηκή ἔκεινη περίοδο γιὰ μένα. Τὰ βάσανά μου μέστα στὸν καλοκαιριάτικο καύσωνα, ἀπ' αὐτῇ τὴν περιπέτεια. Πόσοι καὶ ποιοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, στηματίνοντες ἐπιστήμονες, ποὺ ἄλλοι βρίσκονται ἀκόμη στὴ δράση καὶ ἄλλοι δὲν ὑπάρχουν πιὰ στὴ ζωή, πέρασαν τότε ἀπὸ τὸ μικρὸ γραφειάκι μου στὸ Πανεπιστήμιο; Μὲ πόσο ὅγκο φυλλάδεων καὶ χαρτιῶν φορτώθηκα καὶ πόσο κουράστηκα ταξινομώντας ὃλ᾽ αὐτὰ καὶ γράφοντας, δουλεύοντας μέρα καὶ νύχτα, ἐπιστρατευμένος ἀπὸ τὴν περίφημη ἔκεινη Ἐπιτροπῆ.

Τότε, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τὸ δίκη¹ μου, θυμάσθκανε καὶ τὸν λησμονημένο Δάλμα. Ἡ Ἐπιτροπή εἶχε τὸ δίκαιωμα νὰ ὁνομάστῃ καὶ νέες ἔδρες καὶ ἐτοι ὁ Δάλμας — τρομάξαμε νὰ τὸν πείσουμε νὰ ὑπογράψῃ μιὰ τυπική αίτηση — κρίθηκε καὶ προτάθηκε ὅμοιαμα καὶ σὲ λίγο διώριστης ἕκτακτος καθηγητής τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας. Ἀλλὰ τὶ είρωνεία τῆς τύχης; Τὸ θαύμα κράτησε — ὅχι σὰν σχῆμα λόγου, μά στὴν πραγματικότητα — μόνο τρεῖς μέρες. Μέσα στὶς τρεῖς αὔτες μέρες ἔγινε τὸ κίνημα τοῦ Στρατηγοῦ Κονδύλη, ὁ Τσαλδάρης ἔπεσε, καὶ ὥλοι σὲ διορισμοὶ αὔτοὶ τῶν νέων Καθηγητῶν ἀκύρωθηκαν, μὲ τὸν χαρακτηρισμό, ὅπως γράφει τὸ σχετικὸ διάταγμα: «ώς μηδεποτε υπάρξειστε». Ὁ Δάλμας, πικρομένος, ξανακατέβηκε ἀπὸ τὴν ἔδρα καὶ ξαναχώθηκε μέσα στοὺς καπνοὺς τοῦ Ἑργαστηρίου του, χωρὶς κακία, χωρὶς νὰ δείχνη τὸ παράπονό του, γιὰ νὰ συνεχίσῃ ἀκόμαραστα τὴν ἀθρούρη δουλειά του, μὴ ἔχοντας τὸ δίκαιωμα νὰ λέγεται οὔτε «τέως Καθηγητής».

³ Από τοὺς ἔσδιωρισμένους αὐτοὺς καθηγητάς, «τοὺς 63», δ- πως ἔμειναν γνωστοὶ στὴν πανεπιστημιακὴν ἴστορία. γιατὶ τό-

* Οι έργασίες και οι μελέτες του Δάλμα, από το 1917 μέχρι τον 1940, έχουν δημοσιευθεί στα νότια ελληνικά περιοδικά «Εργα», «Δελτίον Φυσικών Επιστημών», «Αρχεία Ταπτικής» και άλλα και στο Bulletin de la Société Chimique de France. Οι μονογραφίες των «περι ορυκτών σπανίων στοιχείων» απαντωμένων έν «Ελλάδα» ξαναπιεσθήκαν σε χωριστό τεύχος το 1935. Σ' αυτό περιέχονται τά περι μολυβδανίου, ίμενίτου και τιτανίου και άκομα πλήθος από διάκες των παραπηγήσεων και δημηγορίες για τον καλύτερο τρόπο έκτελεσης των ανόλυσεων των ορυκτών. Σ' αυτό άνανδρωσεται και το γράμμα του ιερέμηντος Κ. Κτενά στην «Εστία» (30.7.1927), μέτο δποίον τονίζει τη σημασία της ανακαλύψεως του Δάλμα και έχει τη μορφή της έμφασισεως του Μολυβδανίου στά ηφαιστειακά πετρώματα της Μοτιλήνης.

* Αν δέ τον διέκρινε ή περισσότερο σθένος καὶ δὲ τὸν διέκρινε η περιβολικὴ μετριοφοράντι καὶ σεβασμὸς γιὰ τοὺς μεγαλύτεροὺς του, θε εἰχεί γίνει Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ 1927. Ἀπὸ τότε ποὺ μεταφέρθηκε ἐκεῖ οἱ Θεσσαλονίκης Σχολὴ Αθηνῶν καὶ προσκολλήθηκε στὸ Πανεπιστήμιο καὶ δολοὶ οἱ Καθηγηταὶ τῆς βρέθηκαν μονομαῖς Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ. Οἱ Δάλμας διόσποδε στὴ σχολὴ ἀπὸ τὸ 1919 μέχρι τὸ 1927 ἀλλὰ χωρὶς να εχῃ ἐπιστολὴν τὴν ἔδρα τῆς χμειας, τὴν δοτία τυπικὰ κρατοῦσε ὁ Ζεγγέλης. Οἱ Καθηγητὴς τοῦ τὸν πεινέει καὶ τοῦ δώσει τὴν ἔδρα, ποὺ γίνεται μᾶλλον βάρος καὶ δὲ τοῦ ὕδρεις ἄλλος νά ειναι ὁ διωριμός και ἀλλοὶ νά ειναι ὁ πραγματικὸς Καθηγητὴς τῶν σπουδαστῶν, μά δέκεινος ἐπέμενε. Νά τὸν βγάλῃ αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἔδρα του ; Όσι, Κύριος Καθηγητὴ, έδεινα μὲ σύντομον πειδεῖστον;

σοι ήσαν συνολικά σ' όλες τις σχολές, σχεδόν όλοι ξανάγιναν γρήγορα με κανονική έκλογη και διέπρεψαν στις έπιστημες. Μόνο δ' Δάλμας και πάλι λησμονήθηκε, γιατί έδρα νομοθετικής Αναλυτικής δεν υπήρχε και κανεὶς δὲν έφροντιζε νὰ τὴν ιδρύσῃ. "Οταν ἀργότερα ἔβαλε ύποψηφιότητα γιὰ καθηγητής τῆς Χημείας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, παρ' ότι στὴν εἰσιτηριακή Ἐπιτροπὴ ἦταν καὶ ὁ Καθηγητής δικός του Ζέγγελης, μὲ τὴν αἰώνια δειλὴ συμπειφορά του, ἔχοντας νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν θρασεῖα μαστρίας καὶ τὸν ἐλιγμὸ τῶν ἀντιπάλων του, ἀκόμα καὶ τὴν παρεμβαση τῆς πολιτικῆς, παραμερίστηκε γιὰ ἀκόμη φορά καὶ ἔχασε καὶ πάλι τὴν ἔδρα.

"Ο Δάλμας παρ' ότι προχωρημένος πιά στὰ χρόνια, παρὰ τὴν μεγάλη βοήθεια που εἶχε προσφέρει σ' διλούς καὶ τὴν συνεργασία που εἶχε χρόνια μὲ τὸν Καθηγ. Ζέγγελην, στεκόταν μπροστὰ σ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μεγάλους πάντοτε δειλά, σὰν φοιτητάκος, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ διεκδικήσῃ μὲ σθένος τὸ ἀναμφισβήτητο δίκιο του. "Ήταν τέτοιο ὅμως καὶ τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς ἑκείνης. Τοῦ ἀπόλυτου σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἀνώτερους, τῆς αὐστηρῆς ἱεραρχίας, που τηροῦσαν, καὶ τῆς σεμνότητας καὶ μετριοφρούσης που ἔτρεφαν οἱ νεώτεροι ἀπέναντι τῶν παλαιότερων καὶ μεγαλύτερων τους. Παράδειγμα ή πανεπιστημιακή ἑξεγέρηση τοῦ κατώτερου διδακτικοῦ προσωπικοῦ κατά τὸ 1933.

Στὴν κίνησι αὐτὴ δ' Δάλμας τῆρε ἐνέργο μέρος. Ήδουλεὶ ἦταν καταθλιπτικὴ πάντα στὸ πανεπιστήμιο καὶ οι μισθοὶ ἑξετιλιστικοί. Οι πρωτοδιοιρίζομενοι βοηθοὶ ἔπαιριναν 1.500 δραχμές τὸ μῆνα καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ 2.450, μὲ μισθολογικούς βαθμοὺς πολὺ κατώτερους ἀπὸ τοὺς πρωτοδιοιρίζομενους καθηγητὲς τῆς Μέσης Παιδείας. Αντίθετα, οἱ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι, πάντα βρισκόμενοι κοντὰ στὴ Σύγκλητο τοῦ Πανεπιστημίου, πλεονεκτοῦσαν. Καὶ παρ' όλη αὐτὴν τὴν εύνοϊκὴ μεταχείριση, δόθηκε τότε ἔνα ἀκόμα ἐπίδομα στοὺς διοικητικούς, πουν θεωρήθηκε ἀπὸ μᾶς σὰν πρόκληση καὶ δημιούργησε δικαιολογημένα μεγάλη ἀγανάκτηση μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ.

"Ἀρχισαν λοιπὸν διάφορα διαβήματα, μὲ δόλο ὅμως τὸν ἐπιβαλλόμενο σεβασμὸ καὶ μὲ τὴν συνηθισμένη χλιαρότητα, στὰ ὅτοις δ' Πρύτανις ἔδινε καθηγουχαστικές, μὲ χωρὶς ἀποτέλεσμα, ύποσχέσεις.

Τότε ἔτρεξαν σὲ μένα—παρ' ότι δὲν ἤμουν στὸ Συμβούλιο τοῦ συλλόγου τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ — οἱ συνάδελφοι ἐπιμεληταὶ, δ' Δάλμας, οἱ μετέπειτα Καθηγηταὶ Κόκκορης, Παπασταματίου, Μαρίνους καὶ ἄλλοι καὶ μοῦ ζήτησαν, ἀν καὶ ἤμουν ἀπὸ τοὺς περισσότερους νεώτερος τους, ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὴν ἐκπροσώπηση, σὰν ειδικώτερος στὸ συνδικαλιστικό. "Αποτελείσας νὰ θεωρθῶν τὰ λεγόμενά μου, δύναν ἀργότερα μῆλοσα ἐξ δύναμτος ὅλων σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πολλές παρουσιάσεις μας στὸν Πρύτανι, ἀνάρμοστα καὶ νὰ περάσουν μονάχα ἐμένα

ἀπὸ τὸ Πειθαρχικὸ Συμβούλιο καὶ τελικὰ νὰ μὲ τιμωρήσουν. Ο Δάλμας, γι' αὐτὸ τὸ ἄδικο κατατρεγμό μου, πρωτοστάτησε σὲ μιὰ, ἔστω καὶ πλατωνική, ἔνδειξη ἀλητεγγύης, ὑπογράφοντας, μαζὶ μὲ τοὺς ὄλλους, σχετικὸ πρωτόκολλο. Αὐτὸ τὸ κιτρινισμένο χαρτί, μὲ τὶς 70 ύπογραφὲς ἀγαπητῶν φίλων, ὄλλων ποὺ βρισκόμαστε ὀλόκληροι μαζὶ, σὲ κοινοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνες, ἀλλών ποὺ λησμονήθηκαν καὶ ἀλλών ποὺ βιάστηκαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ ζωή, τὸ φυλάω πάντοτε στὸ ἀρχεῖο μου, σὰν ἔνα πολύτιμο κι εὐγενικό αἰσθηματικὸ δοκουμέντο*.

* Ο Δάλμας, ἀναστημένος στὴν ἡρωικὴ Βόρειο Ηπειρο καὶ ποτισμένος ἀπὸ παιδὶ μὲ τὸ διδάγματα τῆς Μεγάλης Ἰδέας, υπῆρξε φανατικὸς πατριώτης, τρέχοντας πρόσθια σὲ κάθε πρόσκληση τῆς Πατριόδος. Πῆρε μέρος στοὺς πολέμους 1912 καὶ 1913 καὶ στὶς ἄλλες κατόπιν ἐπιστρατεύσεις. Λοχίας κατὰ τοὺς πολέμους, ἔφεσε ἀργότερα στὸν βαθὺ μὲ τοῦ ἐφέδρου ὑπολογαγοῦ. Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1916, ἀγανακτισμένος ἀπὸ τοὺς ἔξευτελοισμούς ποὺ μᾶς ἔκαναν οἱ σύμμαχοι καὶ ἀφωσιωμένος στὸν «κουμπάρο» τοῦ κάθε πολεμιστῆ τοῦ 1912 βασιλικὴ Κωνσταντίνο, πῆγε ἐθελοντὴς κατὰ τὴν σύντομη ἐπιστράτευση ποὺ ἔγινε γιὰ νὰ τὸν προστατέψῃ ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν ἀγγλοαλλικῶν ὅγημάτων στὴν Ἀθήνα. Ἀργότερα, κατὰ τὴν ἐπιστράτευση τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1920, ἀνήκοντας στὸν σύλλογο τῶν «ἐπιστράτων», τὸν συναντούμε στὴν ίδιατερη σωματοφυλακῆ του.

* Ανθρώπος μὲ τέτοια αἰσθήματα καὶ τόσα ἐνδιαφέροντα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ κλάδο, φυσικὸ ἔγανται ν' ἀγωνιστῇ καὶ γιὰ τὰ συνδικαλιστικά ζητήματά του. "Ελαβε μέρος, κοντά μας, μεταξὺ τῶν πρωτεγγατῶν τῆς Ιδρύσεως τῆς Ε-

Εἰκ. 11. Χειρόγραφο τοῦ Δάλμα. Πρόκειται γιὰ τὴν επιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Σύνταξισθῶν τὸν ΤΕΑΧ, τὴν σχετικὴ μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ ἀναμνηστικοῦ τεύχους. Δείγμα τοῦ ὄψινον γραφικοῦ χαρακτήρα, τοῦ ποὺ δὲν τὸν ἄλλοισις τὸ πέρασμα τῶν χρόνων.

Εἰκ. Πρόβλημα:

Δάλμας Ν. Ζέγγελης

* "Η ἑξεγέρηση τοῦ 1933 ἔχει κάποια ίδιατερη σημασία γιὰ τὰ πανεπιστημιακά μας χρόνια. Ήταν η πρώτη φορά ποὺ τὸ παραγκωνισμένο κατώτερο διακατικὸ προστρικό ζῆτης τὴν αναγνώριση τῆς δουλειᾶς του. Καὶ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, διὰ ἀπὸ τότε δρχίσαντα τὰ προσέχουν κάπως περιστότερο τὸ σημαντικὴ ἀπόστολη του. "Υπῆρξε στὴν κίνηση ἀπὴ μεταξὺ δύων μας, τῶν ὑπαλλήλων - ἐπιστημόνων τοῦ διαφόρων ἀπόλυτης διμοφνία καὶ ἐπιτελείαν μέρος, στὶς τότε συγκεντρώσεις μας, δύοι, παρασκευαντοῦ, βοηθοῖ, ἐπιτελείαν, δρενηταῖς μὲ γνωστὴ δράση σὲ περιστότεροι, ποὺ πολλοὶ ἀπ' ἀνδρούς, ἀργότερα, κατέλαβαν σπουδαῖες πανεπιστημιακὲς ἔδρες. Πρότυνις ἤταν δὲ μακαρίτης Στ. Σεφεριάδης. Καθηγητῆς τοῦ Διεθνοῦ Δικαίου. Τὸ ἐπεισόδιο μεταξὺ ἔκεινου καὶ μένα ἔγινε τὸ προὶ τῆς 29ης Νοεμβρίου 1933, στὸ γραφεῖο του, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς παρουσίασεις μας, μετά τὴν ἀνάθεση σὲ μένον τῆς ἐκπροσώπησης Παρουσιαστῆς Καθηγητῆς Καζαντζάκης. Εγὼ ἐπὶ κεφαλῆς. Τὸ δίκαιο ἤταν μαζὶ μας καὶ η κατηγορία ἐναντίον μου, ἀπὸ δεσμηνατοῦ ἀφορμῆ, ἐνός σχηματος λόγου, στηρίχητης στὴ σκοπομοτήτη. Στὸ Πειθαρχικὸ Συμβούλιο, ποὺ μὲ ἀπαίτηση τοῦ Πρυτανεώς παραπέμφθηκα, εἶχα τοχύων φίλων, τῶν δέσμιντος Καθηγητῆς Ν. Ξακούση, ποὺ ἀγνοιεύστηκαν γιὰ τὸ δίκαιο τοῦ δικοῦ μου καὶ τῆς ὑπόθεσής μας. "Εξ αὐτίας τῆς σθεναρής ὑποστήριξής τους, τὸ Συμβούλιο συζητήσθη καὶ ἔκαναν ζητούσες 5 μῆνες, προτὸν νὰ βγάλῃ ἀπόφαση. Και τελικά καταδίκηστηκα μὲ τὴν φιλικὴ διμοσύνη, τοῦ Λούσβαρη, νά μη στενοχωρηθῇ ἀπὸ τὴν εἰς βάρος μου, ἀπόφαση,

κητ. Συμβούλια της, ένδιαιφέρθηκε τελευταία, όταν άποσύρθηκε έπαγγελματικά, γιατί τὸν Συνδεσμο τῶν Συνταξιούχων τοῦ ΤΕΑΧ καὶ χρημάτισε ἀπὸ τοὺς πρώτους προέδρους τοῦ.*

Ο Δάλμας δὲν ἀπόκτησε δική του οἰκογένεια. Σπίτι του ἦταν τὸ Χῆμειο καὶ παιδιά του, οἱ φοιτητές του. Εἶχε συγγενεῖς μακρινώτερους, τοὺς ὅποιους, παρ' ὅτι καὶ τὰ δικά του οἰκονομικά ἦταν περιωρισμένα, τοὺς φρόντιξ καὶ τοὺς βοηθούσες δόλους. Ἀλλὰ κι' ἔκεινοι, ἀνταποδίδοντας τὴν ἀπτλοχειρὰ καὶ καλωσύνη του, τὸν περιέθαλψαν ἀργότερα μὲ στοργή, παρέχοντάς του οἰκογενειακή προστασία καὶ στέγη, κατὰ τὰ τελευταία κουρασμένα χρόνια τῆς μακρᾶς ζωῆς του.

Ο Δάλμας, δ ἀρχέχαστος δάσκαλος τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας, δίκαιας ἀναγνωρίστηκε σὰν τὸν πετρεργάτη αὐτοῦ του μαθήματος. Ριζωμένος στὶς καρδίες καὶ ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τὴν ἑκτίμηση τῶν πολυάριθμων μαθητῶν του καὶ τῶν συνεργαστῶν του, ὑπῆρξε ὁ χωρὶς ἐπίσημη ἔδρα Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημοῦ. Γ' αὐτό, δταν πολὺ ἀργότερα ἰδρύθηκε ἀπό λόγο τῆς ἔδρας τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας, ὁ πρῶτος Καθηγητῆς της κ. Θ. Χατζήιωνον, ποὺ σὰν φοιτητής καὶ δημιούργημα κατόπιν τοῦ Πανεπιστημοῦ θεσσαλονίκης δὲν εἶχε τύχει νὰ τὸν γνωρίσῃ προσωπικός, θεώρησε πρώτη ὑποχρέωσή του νὰ τὸν ἐπιτεκφόρτιστο στὸ σπίτι του, κατὰ τὰ τελευταίες φωτογραφίες του (1960). Εἰκ. 12. Ο Δ. Δάλμας σὲ μιὰ ἀπὸ τις τελευταίες φωτογραφίες του.

γνωστὰ ἀγαπητά του βιβλία, μὲ φανερὰ κουρασμένο τὸ σῶμα μὰ φωτισμένο καὶ γελαστὸ τὸ πρόσωπο καὶ λαμπτερὸ πάντα τὸ πνεῦμα, ξαναθυμήθηκε καὶ φλυάρησε μαζὶ μᾶς γιὰ ὅλα τὰ δύσκολα μὰ ἀρχέχαστα περασμένα χρόνια καὶ τοὺς κοινοὺς ἀγῶνες μας. Τις μελέτες, τὶς διαμάχες, τοὺς φίλους. Θυμήθηκε ἀκόμη καὶ γελάσαμε μαζὶ γιὰ τὴν ἀλησμόνητη φάρσα, τὴν πρωταπριλιάτικη καὶ τὶς ἄλλες, ποὺ διασκέδαζαν τότε τὴν ἀπομόνωσή μας στὸ Χῆμειο. Αὐτή ἡ ἐπίσκεψη μένει γιὰ μᾶς ἐνας ώραίος συγκινητικὸς ἀποχαιρετισμὸς γιὰ ἓνα ἀλησμόνητο μεγάλο φίλο. Τὴν 3η Μαρτίου 1967 ἐσβυθεὶς ηρεμα ἡ ζωὴ του, ποὺ ὑπῆρξε διαρκῆς εὐγενικῆ προσφορὰ γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τοὺς συνανθρώπους του.*

Σημείωσις : Τὰ δημοσιεύματά μου τῆς σειρᾶς αὐτῆς, δῶσαν ἀφορὶ γιὰ πολλὲς εὐνοϊκὲς κρίσεις, ἀλλὰ καὶ συζητήσεις. Μερικοὶ συνάδελφοι μοῦ θύμισαν περιστατικά ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν ιστορουμένων, ποὺ ἔχουν παραλειφθῆ. Θέλω νὰ ἔχηγήσω ὅτι δέν γράφω βιογραφίες, διν καὶ μὲ ὥρισμένες ὑποτιμειώσεις μου προσπαθῶ νὰ συμπληρώσω καὶ αὐτή τὴν πλευρά, δίνοντας σχετικές πληροφορίες. Παρουσιάζω αὐτούς τοὺς πρωτοπόρους τοῦ κλάδου μας, ἀπὸ τὴν πρωστική θέση, διπὼς τοὺς γνώρισα, τοὺς ἔξειμησα καὶ τοὺς ἀγάπησα, διπὼς ἔγω τοὺς αἰσθάνθηκα καὶ τοὺς θυμοῦμαι, ζωντανεύοντας ἐκείνους καὶ τὴν ἐποχὴ τους.

Φυσικὸ ἐπομένως είναι νὰ ὑπάρχουν καὶ κενὰ διαστήματα, κατὰ τὴν ἑξιστρόρηση γιὰ τὰ χρόνια ποὺ οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς μὲ είχαν ἀπομακρύνει ἀπὸ κοντά τους. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἀφού οἱ αναμνήσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν ὑλικὸ γιὰ τὴν ιστορία τοῦ κλάδου μας, θὰ ἤταν χρήσιμο νὰ συμπληρωθοῦν καὶ ἀπὸ δλλούς, ἐκείνους ποὺ ἔχουν νὰ προσθέσουν ἀπόψεις ἢ γεγονότα δξιαὶ νὰ μνημονευθοῦν.

ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗ ΤΟΥ ΔΑΛΜΑ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣ

Τὸ χειρόγραφο τοῦ δημοσιεύματός μου, περὶ τοῦ ἀειμνήστοῦ Δάλμα, τὸ ἐστείλα σὲ λίγους ἀπὸ τοὺς παλιοὺς στενούς φίλους του, ποὺ τὸν γνώρισαν τόσο καλά ὅσο καὶ 'γώ, γιὰ νὰ διορθώσουν ἢ νὰ συμπληρώσουν τὶς σχετικές αναμνήσεις μου. Μεταξὺ αὐτῶν, δ φίλος Καθηγητῆς κ. Μ. Αναστασιάδης, μοῦ τὸ ἐπέστρεψε μὲ τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή του, τὴν δποία, σὰν πολύτιμο καὶ χαρακτηριστικό συμπλήρωμα, δημοσιεύω μὲ ἔξαιρετική εὐχαριστηση:

Αθῆναι 19-2-1973

Φίλτατε Πρόεδρε,

Στὴν λαμπρὴ σκιαγραφία τοῦ Δημητρίου Δάλμα ἡδ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω λίγες γραμμές γιὰ τὴν δρᾶστι του στὸ Παρίσι, ὅταν κατὰ τὸ 1930, ὑπότροφος τότε τοῦ ἰδρύματος Ροκφέλε, ἐργάσθηκε γιὰ ἓνα χρόνο στὰ Ἐργαστήρια τοῦ Καθηγητοῦ Auger, στὴ Σορβόνη.

Σπύνδαζα καὶ γώ τότε ἐκεὶ καὶ ἤταν φυσικὸ ὁ παλιός του ὑποβοήθος νὰ συνδεθῇ ίδιαστερα μὲ τὸν Ἐπιμελητή του, ἀν καὶ ἡ κατεύθυνση τῶν σπουδῶν μου εἶχε τελείωσες ἀπὸ τὴν Χημεία.

Ο Δάλμας ζούσε ζωὴ τελείωσες ιδιόρρυθμη στὸ Παρίσι. Ἐμενε σὲ ἓνα ξενοδοχεῖο τοῦ Μπουλβάρ Μαζεντά τελείωσες ἔξω ἀπὸ τὴν φοιτητική ζωὴν τῶν ξενοδοχείων τοῦ Καρτιέ Λατέν καὶ εἶχε δημιουργήσει ἓντα τελείωσες δικό του είκοσιτετράωρο. Ἐφθανε στὸ Καρτιέ γύρω στὶς 12 καὶ ἐπαίρετε τὸ πρωινό του σὲ ἓνα μικρὸ καφενεῖο τῆς Ρών ντε 'Εκόλ. Ἐπειτα προχωρούσε,

* Βιογραφία τοῦ Δ. Κ. Δάλμα δημοσιεύθηκε ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο του, ἀπὸ τὸν γράφοντα στὰ «Χημικά Χρονικά». Τόμος 32B)1967 σ. 106.

ἀφοδ πάρθηκε μὲ μειονηφία αὐτῶν τῶν δύο. Ἡταν ἀνάγκη σκοτιμότητας, μοδ εἰπε, γιατὶ ἡ ἀπαλλαγὴ μου είχε τεθῇ ἀπὸ τὸν Πρύτανο σὰν αἰτία παρατήσεως του. Ἐτιμωρήθηκα μὲ ἓνα μικρὸ πρόστιμο. Ἀπὸ τις ὑπογραφές ποὺ ἔχουν τὸ πρωτοκόλλο ἀλληλεγγύης, ποὺ συντάχθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Δάλμα, μνημονεύω μερικῶν, ἀπὸ τοὺς σημαίνοντας μακαρίτες: Ἀνελογίδης Χρ., Δάλμας Δ., Δαλιέτος Ι., Δρίκος Δ., Μενεγάκης Ι., Παλαιολόγος Κ., Παπαδάκης Σ., Σαμαράντος Σ., Χατζησταύραντος Σ., Γιά τα αἰσθητά παντα ποδούσαν τοὺς συναδέλφους τῆς ἑποκής ἑκείνες — τοὺς συντάκτας τοῦ πρωτοκόλλου αὐτοῦ—θὰ πρέπει νὰ προσθέσεις ἀκόμα χάριν τῆς ιστορίας καὶ τὴν κυριότερη περιοπή του: «Ἡ φράσεις, γράψει, τὸν διμήλαστον (Κανδήλη) θὰ ἐπρεπε νὰ κριθῇ ὡς φυσικὴ καὶ ἀπότοκος τῆς οἰκτρῆς θέσεώς μας καὶ τῆς συνεχοῦν παραγράφεισα τῶν δικαιῶν μας. Ὁπωδήποτε, Κύριε Πρύτανε, θεωροῦμες ὑπόχρεωμενος τὴν πόλην νὰ δηλώσωμεν, δητιασθεῖμες ἀπολύτως ἀλληλεγγύην πρὸς τὸν δημότησαντα συνάδελφον δητιας δηῆχει τὴν στιγμὴν τῆς πρὸς ὑμᾶς παρουσίασθε τὸν πόνων πάντων ήταν».

* «Ωλένδεσμος Συνταξιούχων Ταμείου Επικουρικῆς Ασφαλίσεως Χημικῶν» ίδρυθηκε τὸ 1947 ἀπὸ ἀειμνήστο Κ. Δόσιο καὶ ἀλλούς παλαιόχρονους συνεργάτες. Μεταξὺ τῶν πρώτων Πρεδόνων τοῦ συγκαταλεγεταὶ καὶ δ ἀλλα. Τὸ 1957 θελόντας νὰ βοηθήσῃ τὰ μικρὰ οἰκονομικά μέτα τοῦ Συνδέσμου αὐτῶν τύπωσε ἑνα τεύχος ποὺ πουλήσαντα στοὺς χημικοὺς καὶ διλα τὰ κέρδη του ἐμπιανούν στὸ Ταμείο τοῦ Συνδέσμου. Αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταίο δημοσίευμά του καὶ ἔχει ἑνα ἀρκετὰ μακρὺ τίτλο. Γράφει στὸ ἔωντολλο: «Τεύχος ἀναμνηστικὸν τῶν συνταξιούχων τοῦ Ταμείου Επικουρικῆς Ασφαλίσεως Χημικῶν. Προσωπογραφία καὶ βιογραφικὴ σημειώσα. Προτοπόροι τῆς Επιστήμης. Αἱ Φυσικαὶ Επιστήμαι. Χημεία καὶ Χημικοί». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καταστατικὸ τοῦ Συνδέσμου περιέχονται σ' αὐτὸ πολλὰ καὶ διάφορα. Επιστημονικά Ιστορικά καὶ βιογραφικά, δὲλα ἀνάμικτα ἀλλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα. Στὶς τελευταίες σελίδες του εἶναι τυπωμένες οἱ εἰκόνες τῶν μεγάλων πρωτοπόρων τῶν φυσικῶν ἑπιστημῶν. Τὶς εἰκόνες αὐτὲς τὶς εἶχε ἐκδόσει καὶ πρωτότερα, σὲ χωριστὸ τεύχος, μὲ τὸν τίτλο «Οι πρωτοπόροι τῆς Επιστήμης». Τὸ χειρόγραφο γράμμα του, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν προηγούμενη σελίδα ἀναφέρεται ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν προσφορά του πρὸς τὸν Συνδέσμο, ποὺ ἔκεινα τὰ χρόνια ἤταν γ' αὐτὸν καύρια ἀπασχόλησή του.

κατά τις δύο στὸ 'Εργαστήριο Auger καὶ θαρρεῖς καὶ ἡταν στὴν ὁδὸν Σόλωνος ἐπιθεωροῦσε ὅλους τοὺς φοιτητάς, ποὺ ἔκαναν ἑκῇ ἀστήσεις. Στὴν ᾧρὴν οἱ Γάλλοι παραφενεύθηκαν μὲν αὐτὸν τὸν μεστήλικα συμφοιτητὴ τοὺς ἀλλὰ γρήγορα ἔμαθεν νὰ τὸν περιμένουν μὲν ἀντιπομονῆσία γιὰ νὰ τοὺς λύσῃ κάθε ἀπορία καὶ κάθε δυσκολία ποὺ θὰ συναντοῦσαν στὴν δουλειά τους. Καὶ ὁ Δάλμας, μὲ τὰ Γαλλικά του τὰ ὅχι καὶ τόσο πλουσια—θυμιζαν ζωηρὰ Βήσσανη—ἡταν πάντα πρόδυμος σὲ κάθε ἔρώτημα κι' ἐτοι ὁ ἀπρόσκλητος αὐτὸς 'Ἐπιμελητής ἔγινε τὸ πιὸ ἀγαπημένο πρόσωπο τοῦ 'Εργαστηρίου, τὸ ἴδιο ὀγκοπητὸς στὸ Παρίσι, διπὼς καὶ στὴν 'Αθήνα. 'Ενα πράγμα δὲν ἔχωνευ καὶ δὲν ἔχωνεψε ποτὲ του. Τὴν ὁμάδα τῶν ἐρευνητῶν, ποὺ δούλευαν στὰ σύμπλοκα. Στάθηκε ἀδύνατο νὰ καταλάβῃ πῶς ἡταν ποτὲ δυνατὸ νὰ περνᾶν ἀπὸ μιὰ ἀνακοίνωση κάθε ἑβδομάδα, στὴν Γαλλικὴ 'Ακαδημία, κάνοντας μιὰ πρό-

χειρη παραπήρησι ἀπὸ τὸ ζέσταμα μιᾶς κάψας, διάφοροι πρόχειροι ἐρευνηταί, μὲ πολλὴ φαντασία καὶ μὲ ἐλάχιστη πείρα.

"Οταν τελείωνε τὸ 'Εργαστήριο κατὰ τὶς 6, πήγαινε καὶ κείνος γιὰ τὸ μεσημεριανό του γεῦμα. Καὶ ἄργα, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ἐπιστρέψε τὸ βραδινό του σὲ κανένα ἀπὸ τὰ διανυκτερεύοντα 'Εστιατόρια τῆς Μονμάρτρης. 'Αρκεῖ ὁ σέφ νὰ ἡταν 'Η-πειρώτης, πράγμα ποὺ δὲν ἡταν καθόλου σπάνιο. 'Ο ύπότροφος Δάλμας δὲν ἔδιδάχθηκε, ὀλλὰ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ἀνεπιφύλακτα, δίδαξε καὶ στὸ Παρίσι, διπὼς καὶ στὴν 'Αθήνα, 'Αναλυτικὴ Χημεία, ποὺ ἐπήγαγε ἀπὸ τὸ πιὸ γνήσιο κύτταρο ἀναλυτικού Χημικοῦ.

Μὲ πολλὴ ἀγάπη
ΜΙΧ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
Καθηγητής τῆς 'Ηλεκτρονικῆς Φυσικῆς
Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν

ΤΟ δὸν ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΟΥ C.I.B. ΕΝ ΒΟΥΛΑΠΕΣΤΗ

'Έκ τῆς Γενικῆς Γραμματείας τοῦ Διεθνοῦς Συμβουλίου 'Ερευνῶν καὶ τεκμηριώσεως ἐπὶ θεμάτων τοῦ κτίριου (C.I.B.) ἀνακοινοῦται ἡ σύγκλησις τοῦ συνεδρίου τούτου τὸν 'Οκτώβριον τοῦ 1974 εἰς Βουδαπέστην.

Σχετικὸν ἀναλυτικὸν προκαταρκτικὸν πρόγραμμα εἰς ὀγγιλίκην γλῶσσαν ἀπεστάλη εἰς τὸ ΤΕΕ, ἀναμένεται δὲ ἡ λῆψις πλειόνων ἀντιτύπων πρὸς διανομήν εἰς ἐνδιαφερομένους.

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο διαλαμβάνει συνοπτικῶς τὰ ἔξι:

A. Θέματα τοῦ Συνεδρίου

Θέμα I: Τὸ δομημένον περιβάλλον καὶ αἱ ἀπατήσεις τοῦ χρησιμοποιούντος τοῦτο.

Θέμα II: 'Η προώθησις τοῦ σχεδιασμοῦ (Design) μέσω τῆς ἐρεύνης.

II.1. Κατευθύνεις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν παραδοσιακῶν καὶ νέων ύλικῶν.

II.2. Προώθησις εἰς τὸν σχεδιασμὸν καὶ τὴν κατασκευήν.

II.3. 'Ο Σχεδιασμὸς φεροντῶν ὀργανισμῶν ἀνθεκτικῶν εἰς τὸ πῦρ.

II.4. Τεχνολογικαὶ ἔξελίξεις εἰς τὸ ὀπλισμένον καὶ μὴ σκυρόδεμα.

II.5. Τεχνολογικαὶ ἔξελίξεις εἰς ἐλαφρὰς κατασκευάς.

II.6. Κτιριολογικοὶ τύποι.

Θέμα III: 'Η προώθησις τῶν διαδικασιῶν λήψεως ἀποφάσεων διὰ τῆς ἐρεύνης.

Θέμα IV: Πρότυπα Standards καὶ κανονισμοί.

Θέμα V: 'Η προώθησις τῆς οικοδομικῆς τεχνικῆς διὰ τῆς διαδόσεως πληροφοριῶν (ένημερώσεως).

Θέμα VI: 'Η ὑποστήριξις καὶ ἡ μελλοντικὴ ἀνάπτυξις τῆς δομικῆς ἐρεύνης.

VI.1. 'Υποστήριξις τῆς ἐρεύνης.

VI.2. Μελλοντικὴ ἀνάπτυξις: 'Η δομικὴ ἐρευνα ἔχει ἐπεκτείνει, μὲ τὴν πάροδον τῶν ἑτῶν, τὸ πεδίον ἐνδιαφεροντός της πέραν τῶν ύλικῶν καὶ τῶν δομικῶν στοιχείων εἰς πολλὰ θέματα.

B. Τὸ σύστημα διοργανώσεως τῆς συνόδου καὶ δημοσιεύσεως

'Ενδιαφερόμενοι ἐπιστήμονες καλούνται νὰ προσφέρουν ἀνακοινώσεις μὲ μέγιστον δριούν 2.000 λέξεων εἰς ἓνα ἢ περισσότερα τῶν θεμάτων τοῦ Συνεδρίου, καὶ νὰ υποβάλουν προτεινομένους τίτλους καὶ σύντομα περιγράμματα (μεγ. 200 λέξεων) τῶν ἀνακοινώσεων ποὺ προτίθενται νὰ παράσχουν, εἰ δυνατὸν ὅχι βραδύτερον τῆς 15ης Μαρτίου 1973.

Αἱ ἐπίσημοι γλῶσσαι τοῦ συνεδρίου εἰναι ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ.

Τὸ ύλικὸν τοῦ συνεδρίου θὰ δημοσιευθῇ εἰς 2 τόμους: 'Ο πρῶτος θὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς μετέχοντας πρὸ τῆς συγκλήσεως, περιέχων προκαταρκτικά συντόμους ἀνακοινώσεις.

Τὰ πλήρη πρακτικά θὰ περιληφθοῦν εἰς τὸν δεύτερον τόμον ἐκδοθεσόμενον μετὰ τὸ συνέδριον.

'Οριστικὴ προθεσμία υποβολῆς χειρογράφων πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὸν Τόμον I είναι ἡ 15 Δεκεμβρίου 1973.

Δύνανται αἱ ἀνακοινώσεις νὰ είναι εἰς τὴν Γαλλικὴν ἢ Ἀγγλικὴν. Δευτέρα ἀναγγελία μὲ τὰ δύναμτα συγγραφέων καὶ τοὺς τίτλους ἀνακοινώσεων θὰ δημοσιευθῇ καὶ θὰ διανεμηθῇ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1973.

Τὸ τελικὸν πρόγραμμα θὰ διατυπωθῇ τὸν Φεβρουάριον 1974. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ παρακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου καὶ διὰ λῆψιν περαιτέρω πληροφοριῶν δέοντα νὰ ἀποταθοῦν δι' ἐπιστολῆς εἰς Secretariat of C.I.B. 6th Congress Hungarian Institute for Building Science E.T.I. David Ferenc U6 Budapest, XI Hungary.